

12. Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. 256 с.

13. Царик П.Л., Вітенко І.М. Геоекологічна ситуація долини річки Гнізни. *Наукові записки ТНПУ. Серія: географія*, 2007. №1. С. 192-198.

14. Царик В. До оцінки збалансованості землекористування і охорони природи у долині річки Гнізни. *Магістерський вісник ТНПУ*. 2020. №34. С. 22-25.

15. Tsaryk L.P., Kovalchuk I.P., Tsaryk P.L., Zhdaniuk B.S., Kuzyk I.R. (2020). Basin systems of small rivers of Western Podillya: state, change tendencies, perspectives of nature management and nature protection optimization. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 29.(3), 606-620.

Summary:

Ihor KUZYK, Vadym BOHENOK. RETROSPECTIVE ANALYSIS OF LANDSCAPE TRANSFORMATIONS RIVERBED OF THE GNEZDECHNA RIVER

The article conducts a retrospective analysis of landscape transformations of the Gnezdechna River channel based on the maps of Friedrich von Mieg (1779-1783). It has been established that over the past three centuries, 10 ponds and five small tributaries have disappeared on the river, and the river's water content and channel width have decreased. These negative trends indicate that the river is drying up and may disappear. This problem will be particularly acute in the next few decades, due to global and regional climate change, and an increase in anthropogenic pressure on water bodies and their basins.

Key words: Gnezdechna River, landscape transformations, change of the river source.

УДК 911.375.5:332.362 (477.84)

СТРУКТУРА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ БАЙКОВЕЦЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Любов ЯНКОВСЬКА, Світлана НОВИЦЬКА, Яна БАЛИК

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті виконано аналіз структури землекористування Байковецької територіальної громади. Встановлено, що найбільшу частку земельного фонду займають землі сільськогосподарського призначення, до яких належать рілля (59,0 %), багаторічні насадження (2,4 %), сіножаті (7,0 %), пасовища (8,7 %), землі під господарськими шляхами і прогонами та під господарськими дворами і будівлями (3,5 %), що загалом охоплюють 80,6% території громади. Землі під забудовою займають 7,3 % від загальної площі, лісам припадає лише 9,2 % території. Найменшу площу охоплюють водні об'єкти – 1,1 %, та інші землі – 1,8 %. Таким чином, частка природних угідь у громаді становить майже 30 %, що вдвічі менше від оптимальних показників і свідчить про необхідність збалансування структури землекористування. Розглянуті підходи до оптимізації ландшафтно-екологічної організації території.

Ключові слова: земельний фонд, землекористування, ландшафт, оптимізація.

Земля є основним національним багатством та дорогим ресурсом, яким ми маємо грамотно користуватися, тому метою даної публікації є проаналізувати структуру землекористування у Байковецькій територіальній громаді та розглянути шляхи її оптимізації.

Теоретико-методологічною основою даного дослідження є фундаментальні положення геоекології, екологічної та конструктивної географії, представлені у працях М.Д. Гродзинського, І.П. Ковальчука, Л.П. Царика, П.Г. Шишенка та інших вчених. Серед публікацій, в яких висвітлюються питання землекористування та управління земельними ресурсами територіальних громад Тернопільської області, варто відмітити роботи Царика Л.П. [7, 8, 9, 10], Кузика І.Р. [2, 10, 13], Новицької С.Р., Янковської Л.В. [3, 4, 5, 6], Чеболди І.Ю. [12, 13, 14] та інших. В основу дослідження покладено геоекологічний підхід, який передбачає комплексний аналіз структури землекористування. Збір та опрацювання матеріалів проводили з допомогою таких методів: статистичних, математичних,

геоекологічного аналізу, порівняльного, графічного моделювання тощо. Результати дослідження мають прикладне значення і можуть бути використані при розробці та реалізації оптимізаційних заходів землекористування органами самоврядування територіальної громади.

Байковецька територіальна громада (ТГ) знаходиться в Тернопільському районі Тернопільської області. Адміністративний центр – с. Байківці. Площа громади 161,5 км², населення 13243 осіб (2024). Утворена 21 серпня 2015 року шляхом об'єднання Байковецької, Дубовецької, Лозівської, Стегниківської, Шляхтинецької сільських рад Тернопільського району. 4 січня 2019 року рішенням №805 сесії Байковецької сільської ради до складу громади доєднано Гаї-Шевченківську сільську раду (село Гаї-Шевченківські) та Чернелево-Руську сільську раду (села Чернелів-Руський і Соборне). У 2020 році згідно з рішенням сесії сільської ради №1074 від 22 січня до складу громади увійшли Ступківська і Романівська сільські ради. Того ж року рішенням сесії сільської ради №8/1/13 від 25 листопада до громади приєдналися Охримівська та Романовоселівська сільські ради на той час Збарзького району [1] (рис.1).

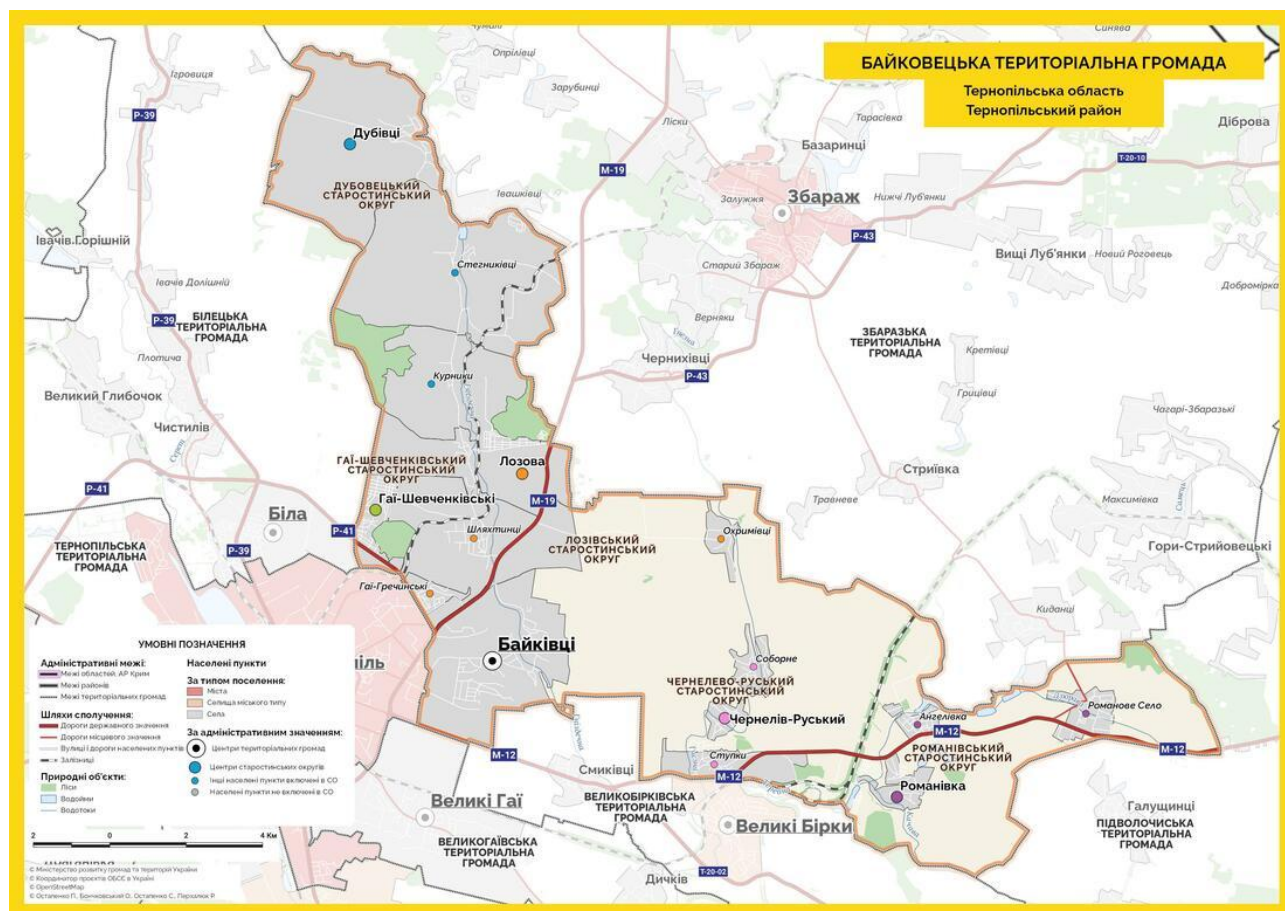

Рис. 1. Межі Байковецької сільської територіальної громади

Найбільшу частку земельного фонду Байковецької ТГ займають землі сільськогосподарського призначення, до яких належать рілля (59,0 %), багаторічні насадження (2,4 %), сіножаті (7,0 %), пасовища (8,7 %), під господарськими шляхами і прогонами та під господарськими дворами і будівлями (3,5 %), що загалом охоплюють 80,6% території громади. Землі під забудовою займають 7,3 % від загальної площі, лісам припадає лише 9,2 % території. Найменша частка земель – під водними об'єктами (1,1 %), та іншими землями (1,8 %) (рис. 2).

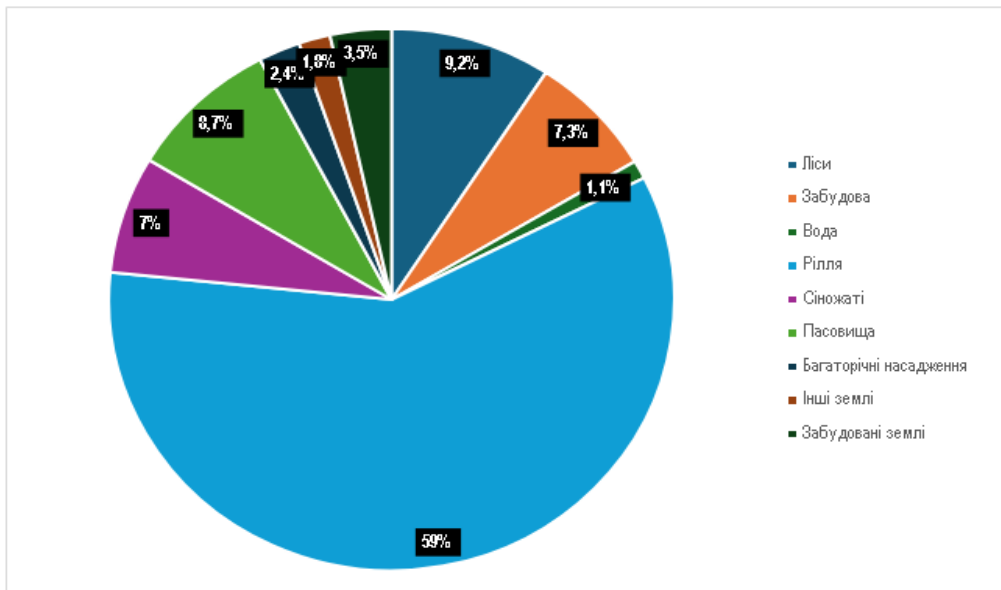

Рис. 2. Структура земельного фонду Байковецької сільської територіальної громади

Ліси відіграють важливу роль, надаючи життєвий простір для багатьох видів рослин та тварин, у збереженні біорізноманіття і підтримці екологічної рівноваги. При обліку лісів та інших ділянок, покритих лісом, розрізняють лісові землі та чагарники. Ліси I групи є засобом поліпшення навколишнього середовища. До цієї групи належать лісові насадження вздовж річок, озер та інших водойм, а також захисні та полезахисні ліси. Ліси II групи – це експлуатаційні ліси, де обсяг лісокористування визначається розрахунковою лісосікою, яка не перевищує середньорічного приросту деревини.

На досліджуваній території Байковецької ТГ ліси та лісовкриті землі становлять понад 9,2 % від загальної площі громади. В структурі лісовкритих площ лісові насадження займають 84,3% та чагарники – 15,7%. Ліси II групи відсутні.

До земель житлової та громадської забудови належать земельні ділянки в межах населених пунктів, які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об'єктів загального користування. Загальна площа забудованих земель Байковецької територіальної громади – 1180,56 га (7,3%) (рис. 3). Найбільшу частку займають землі під житловою забудовою – 46,3% від усієї площі забудови. Землі під дорогами становлять 6,6 %, вулиці – 18,5%. Землі громадського призначення охоплюють 13,2 % і кладовище – 2,7%. Землі комерційного та іншого призначення становлять 9,6%. Менше одного відсотка території знаходиться під об'єктами з виробництва та розподілення електроенергії, а також під гідрологічними спорудами.

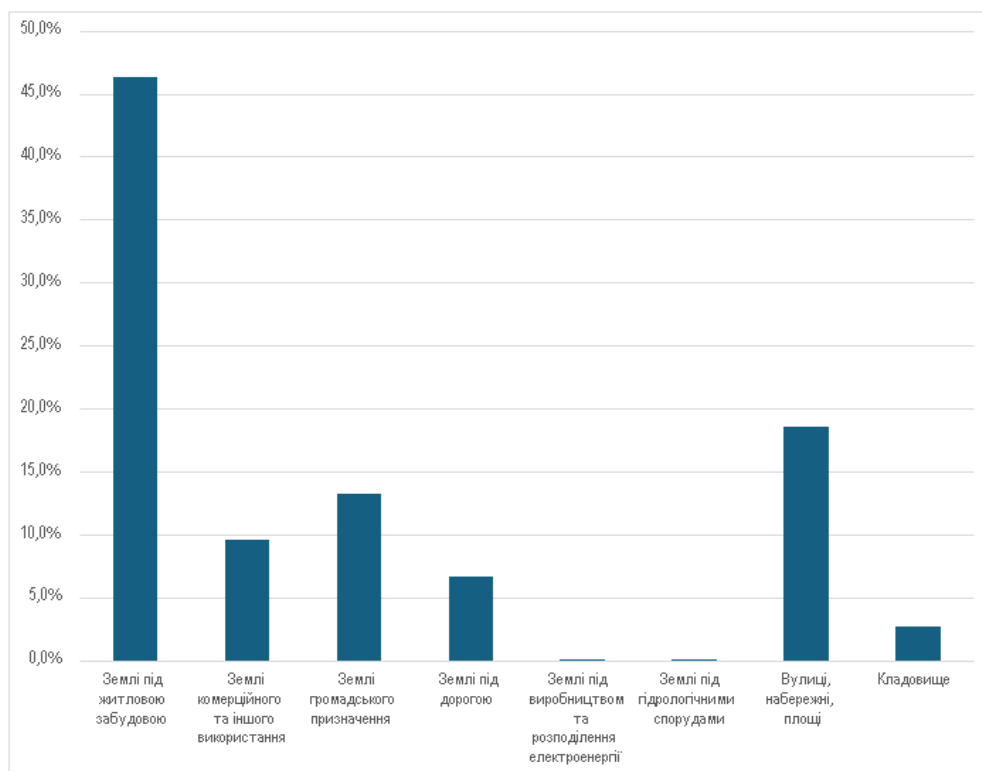

Рис. 3. Забудовані землі Байковецької сільської територіальної громади

У Байковецькій територіальній громаді розташовані заклади освіти, а саме Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів с. Байківці, яка займає 2,7167 га, школа с. Дубівці (0,090 га), с. Лозова (3,0000 га), с. Стегниківці (2,0000 га). Також заклади культурно-просвітницького обслуговування: будинок культури с. Байківці (0,6747 га), будинок культури с. Чернелів-Руський (0,0100 га), клуб с. Шляхтинці (0,100 га), клуб с. Дубівці (0,0500 га), клуб с. Лозова (0,600 га), клуб с. Стегниківці (0,1800 га), клуб с. Охримівці (0,100 га), клуб с. Романове село (0,3000 га), клуб с. Ступки (0,0300 га), клуб с. Романівка (0,100 га). Релігійні організації: Ангелівська парафія УГКЦ храму «Покрови Божої Матері» займає 0,2500 га, Романівська парафія УГКЦ – 0,2000 га, Байковецька парафія УГКЦ храму Преподобної Параски – 0,5400 га, «Парафія Преображення Господнього – 0,1221 га, «Парафія Пресвятої Євхаристії» – 0,2100 га, «Парафія Пресвятої Трійці» – 0,3671 га, Дубівецька парафія АПЦ СВ. Михаїла – 0,1700 га, Курниківська парафія УГКЦ храму Св. Михайла – 0,080 га, Лозівська парафія УГКЦ храму Св. Павла і Петра – 0,1200 га, Стегниківська парафія Храму Різдва пресвятої Богородиці – 0,1800 га, Стегниківська парафія Храму Різдва пресвятої Богородиці – 0,6000 га, Храм УГКЦ с. Романове село – 0,3000 га, Храм ПЦУ с. Романове село – 0,3000 га, Ступківська параф. Храму Різдва Пресвятої Богородиці – 0,2000 га, Жовтневська парафія УГКЦ храму Святої Трійці – 0,1200 га, Чернелів-Руська парафія УГКЦ храму Покрови Пресвятої Богородиці – 0,0600 га.

До інших земель були віднесені водні об'єкти, заболочені землі, відкриті землі без рослинного покриву (яри, кам'яністі місця), землі природо-охоронного, історико-культурного призначення, які загалом займають 1,8 % території громади.

В структурі інших земель значну територію охоплюють яри – 11,3%. 4,5% припадає на штучні водойми, 1,3% – землі природно-охоронного призначення, 5,4% – кам'яністі місцевості. Низинні заболочення та природні водотоки займають відповідно 20,7% та 20% площі земель з цієї категорії. Інші відкриті землі без рослинного покриву або із незначним рослинним покривом становлять 37,7% від загальної площі «інших земель». І лише 0,1% території знаходиться під об'єктами історико-культурного призначення (рис. 4).

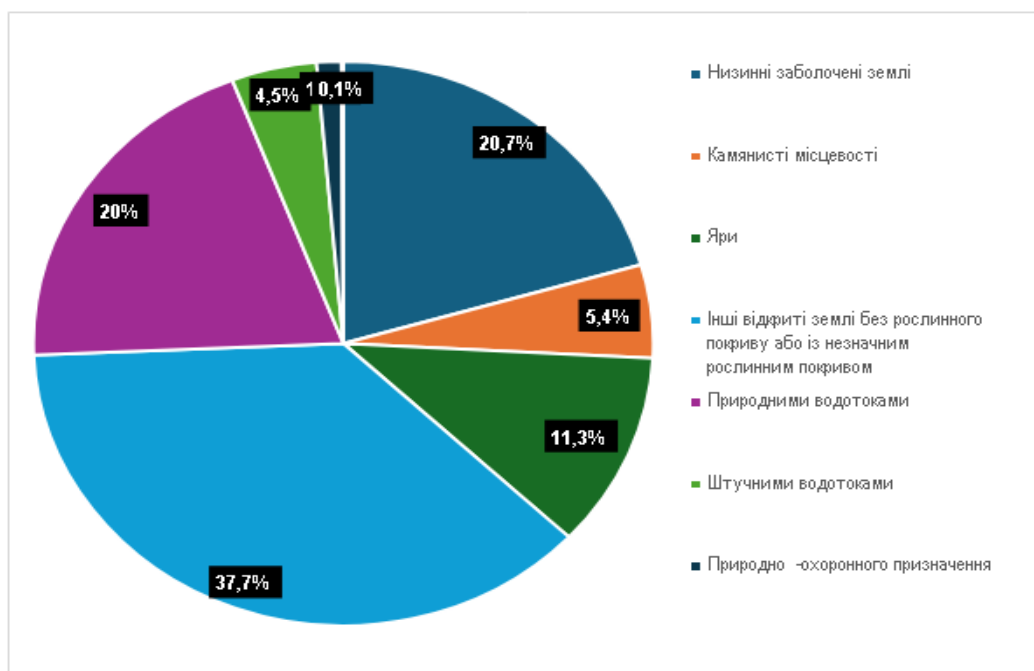

Рис. 4. Інші землі Байковецької сільської територіальної громади

Як бачимо, структура землекористування Байковецької ТГ суттєво відрізняється від оптимальних показників, обґрунтованих американським вченим Ю. Одумом, згідно з розрахунками якого під природною рослинністю має знаходитись 60 % території, під ріллею – 30 %, забудовою – 10%. Частка під природною рослинністю у громаді (ліси, сіножаті, пасовища, багаторічні насадження, заболочені території та інші землі) становить майже 30 %, що вдвічі менше від оптимальних показників і свідчить про необхідність збалансування структури землекористування, адже значна розораність території стає причиною втрати середовищ існування багатьох видів живих організмів, тому призводить до зниження біорізноманіття; використання хімічних засобів у сільськогосподарському виробництві може спричинити забруднення не тільки ґрунту, але й води та повітря на значних площах, що створює ризики для здоров'я населення; переважання питомої ваги ріллі в структурі землекористування сприяє зміні клімату, оскільки при низькому відсотку природних угідь процес фотосинтезу відбувається довше, що сповільнює насичення киснем повітря та поглинання CO₂.

При розробці оптимізаційної моделі землекористування важливо врахувати: пріоритети ландшафтно-екологічного характеру досліджуваної території, включаючи ранжування типів геосистем за їх значущістю з урахуванням сучасної екологічної ситуації, загальних тенденцій та потреб соціально-економічного розвитку; співвідношення між природними та антропогенно зміненими геосистемами; потребу збільшення площі природно-заповідного фонду відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку з метою збереження біологічного та ландшафтного різноманіття [8].

З метою збалансування структури земельного фонду Байковецької ТГ варто зменшити площу земель під ріллею принаймні на 20%, перевівши частину в природні кормові угіддя, у тому числі близько 10% слід використати для заліснення. Перш за все у природні кормові угіддя і заліснення треба перевести ріллу на схилах стрімкістю 7° і більше, малопродуктивні землі, засолені ґрунти, землі довкола ферм великої рогатої худоби та поблизу населених пунктів для випасання худоби населення. Територія Байковецької ТГ заліснена лише на 9,2% (за норми не менше 25 %), а ліси та природні угіддя є не лише стійкими до ерозії та посух, але й пом'якшують вплив цих явищ на сільськогосподарські культури.

Щодо можливостей вилучення земель з сільськогосподарського використання необхідно провести додаткові польові дослідження, що є метою подальших наукових досліджень.

Література:

1. Байківці. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 14.12.2024).

-
2. Кузик І., Новицька С., Янковська Л. Геоecологічна оцінка структури землекористування Підгороднянської територіальної громади. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія*. 2023. №2.(55) С. 97-105. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.23.2.12>
  3. Новицька С.Р., Янковська Л.В. Оптимізація ландшафтно-ecологічної організації території (на матеріалах села Романівка Тернопільського району Тернопільської області). *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія*. 2017. №2. С. 173-179.
  4. Новицька С.Р., Янковська Л.В. Оптимізація ландшафтно-ecологічної організації території (на матеріалах Зборівської ОТГ Тернопільської області). *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія*. 2020. №2. С.174-184.
  5. Новицька С.Р., Янковська Л.В. Підходи до оптимізації ландшафтно-ecологічної організації території (на матеріалах Колодненської об'єднаної територіальної громади Збарзького району Тернопільської області). *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія*. №2. 2019. С.130-138.
  6. Новицька С.Р., Янковська Л.В. Підходи щодо оптимізації ландшафтно-ecологічної організації території (на матеріалах Новиківської сільської ради Збарзького району Тернопільської області). *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія*. 2018. С. 160-167.
  7. Царик Л. Аналіз структури землекористування та критерії виділення буферних зон екокоридорів для різних типів середовищ. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія*. 2009. Вип. 1 (25). С. 180-185.
  8. Царик Л. П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області). Тернопіль: навчальна книга – Богдан, 2006. 256с.
  9. Царик Л., Сонько С., Царик П. Оптимізація землекористування в Україні на етапі формування ринку земель. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія*. 2021. №2(51). С. 197-206.
  10. Царик Л.П., Кузик І.Р. Геоecологічна оцінка структури землекористування Тернопільської міської об'єднаної територіальної громади. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Екологія»*. Випуск 23. 2020. С. 30-40. <https://doi.org/10.26565/1992-4259-2020-23-03>
  11. Царик Л., Кузик І. Геоecологічні засади землекористування, емісії парникових газів та охорони природи (на матеріалах територіальних громад): Монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2024. 238 с.
  12. Чеболда І. Визначення аграрного навантаження території з метою оптимізації землекористування на прикладі Тернопільського адміністративного району. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія*. 2007. Вип. 2. С. 207-210.
  13. Чеболда І.Ю., Кузик І.Р. Порівняльна характеристика структури землекористування територіальних громад різних типів. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Екологія»*. Вип 26. 2022. С. 75-88. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-4259-2022-26-06>
  14. Чеболда І., Кузик І., Гавришок Б. Geoeological assessment and directions optimisation of land use of the territorial communities (on the example of Kremenets district, Ternopil region). *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія*. 2024. №2. (57) С. 174-184. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.23.2.19>
  15. Tsaryk L., Yankov'ska L., Tsaryk P., Novyts'ka S., Kuzyk I. (2020). Geoeological problems of decentralization (on Ternopol region materials). *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 29.(1), 196-205. doi: 10.15421/112018.

Summary:

Lubov YANKOVSKA, Svitlana NOVYTSKA, Yana BALYK. THE STRUCTURE OF LAND USE IN BAIKOVETSKA RURAL TERRITORIAL COMMUNITY

The article analyses the structure of land use in the Baikovetska territorial community. It is established that the largest share of the land fund is occupied by agricultural land, which includes arable land (59.0%), perennial plantations (2.4%), hayfields (7.0%), pastures (8.7%), under agricultural yards and buildings (3.5%), which in total cover 80.6% of the community's territory. Built-up land occupies 7.3% of the total area, while forests account for only 9.2% of the territory. The smallest share of land is under water bodies (1.1%) and other land (1.8%). The share of natural lands in the community is almost 30%, which is half the optimal level and indicates the need to balance the land use structure. Approaches to optimising the landscape and ecological organisation of the territory are considered.

Key words: land fund, land use, landscape, optimisation.